

**Nederland 2040:
een toekomstbeeld**

2040

NEDERLAND

Verwachtingen voor Nederland in 2040

Concept

Colofon

Nederland 2040: een toekomstbeeld

Een verhaal voor Nederland in 2040

Auteur

Denktank Nederland 2040

www.toekomstnederland2040.nl

Creative Commons

De Argumentenfabriek

CC 2023

www.argumentenfabriek.nl

Het project Denktank Nederland 2040: een toekomstbeeld, is een initiatief van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en De Argumentenfabriek.

Concept, juni 2023

Verwachtingen over Nederland in 2040

Welke verwachtingen zijn relevant voor het opstellen van een toekomstbeeld voor Nederland in 2040? Het antwoord op deze vraag vormt onderbouwing van het Verhaal voor Nederland in 2040.

Om te komen tot een realistisch toekomstbeeld is het van belang om te starten met een gedegen analyse. Niemand weet wat 2040 precies zal brengen. Toch zijn er vele verwachtingen op basis waarvan we al wel een beeld kunnen geven van hoe Nederland er in 2040 voor staat.

Hier beschrijven we trends en prognoses voor 2040 die relevant zijn voor het toekomstbeeld. De meeste verwachtingen die we schetsen zijn in onder meer afhankelijk van wat de overheid of samenleving gaan doen. We beschrijven steeds de meest waarschijnlijke prognoses. Voor onderwerpen waar prognoses niet beschikbaar zijn beschrijven we de trend of de huidige situatie.

De trends en prognoses zijn verdeeld over de zes belangrijke beweegredenen die de denktank identificeert:

1. Klimaat en natuur
2. Bevolkingsgroei en vergrijzing
3. Digitale revoluties en artificiële intelligentie
4. Geopolitiek en Europa
5. Sociale versplintering en onvrede
6. Politieke onmacht en overheidsfalen

Welke wendingen in opvattingen voorzien we voor de komende zeventien jaar? Naast de trends en prognoses heeft de denktank zes wendingen geïdentificeerd. Deze wendingen zijn verwachtingen wat betreft de richting waarin de maatschappelijke voorkeuren zich zullen ontwikkelen.

Samen zijn deze verwachtingen een verdere uitwerking van de beweegredenen in het Verhaal voor Nederland in 2040. Ze laten zien waarom verandering nu nodig is. Bovendien geven deze verwachtingen aan wat de omvang is van verschillende vraagstukken waar Nederland voor staat. Zo onderbouwen ze keuzes die de denktank maakt bij het streven naar een krachtiger, groener en menselijker Nederland.

1. Trends en prognoses

1.1. Klimaat en natuur

Korte omschrijving	Trend of prognose
Warmere aarde, ander klimaat	<p>In 2040 is de temperatuur in Nederland verder gestegen en kent ons land een ander klimaat. Voor Nederland betekent dat onder andere een gestegen zeespiegel, meer droge lentes en meer extreme zomerse buien.</p> <p>Bron: IPCC (2018) en KNMI (2023)</p>
Minder biodiversiteit	<p>In 2040 staat de wereldwijde biodiversiteit er slecht voor. Wereldwijd neemt de biodiversiteit al decennia af. Bij ongewijzigd beleid en een groeiende wereldbevolking zal deze neergang zich voortzetten.</p> <p>Bron: PBL (2020)</p>
Meer grondstoffengebruik	<p>In 2040 gebruiken we op wereldschaal méér grondstoffen. Grondstoffen zullen efficiënter worden gebruikt, maar door toenemende economische groei neemt ook de vraag naar grondstoffen toe. Dit terwijl ze beperkt beschikbaar zijn.</p> <p>Bron: OECD (2019) Global Material Resources Outlook</p>
Meer elektrisch vervoer	<p>In 2040 kent Nederland meer elektrische voertuigen en oplaadpunten. De verwachting is dat het aantal elektrische voertuigen in Nederland stijgt van 273.000 in 2021 naar rond de 6 miljoen in 2040. Oplaadpunten houden hiermee gelijke tred.</p> <p>Bron: Elaadnl (2021)</p>
Meer bouwgrond, minder landbouwgrond	<p>Het Nederlandse grondgebruik verandert. Tussen 2013 en 2020 is de hoeveelheid grond die gebruikt wordt voor wonen, industrie en infrastructuur met 200 km² toegenomen en die voor natuur en water met 44 km². De oppervlakte voor landbouwgrond is afgenomen met 244 km². In 2020 werd 49 procent van de Nederlandse grond gebruikt voor landbouw, 24 procent voor bebouwing, 16 procent was natuur en 11 procent was water.</p> <p>Bron: CBS (2020)</p>

1.2. Bevolkingsgroei en vergrijzing

Korte omschrijving	Trend of prognose
Meer mensen	In 2040 zijn we met 18 tot 21 miljoen mensen. De bevolking groeit vooral door migratie en een hogere levensverwachting. Bron: CBS(2022)
Oudere mensen	In 2040 zijn er meer 75-plussers en wonen zij vaker alleen. Het aantal 75-plussers neemt naar verwachting toe van 1,4 miljoen in 2019 tot 2,6 miljoen in 2040. Het percentage van hen dat alleen woont neemt in deze periode toe van zo'n 39 tot 42 procent. Bron: RIVM(2019) Impact van de vergrijzing
Minder mantelzorgers	In 2040 zijn er minder mogelijke mantelzorgers per 85-plusser. De groep 50-74-jarigen ten opzichte van het aantal 85-plussers neemt af. Het aantal mogelijke mantelzorgers in de leeftijdsgroep 50- tot 74-jarigen per 85-plusser daalt van 30 in 1975 naar 6 in 2040. Bron: PBL (2020)
Hogere zorguitgaven	In 2040 besteedt Nederland een groter deel van haar nationaal inkomen aan zorg. Het RIVM becijferde in 2018 dat in 2040 de zorguitgaven naar verwachting 16,4 procent van het bbp beslaan. In 2015 was dit nog 12,7 procent. Hierbij ging het RIVM uit van een veronderstelde groei van het bbp van 1,8 procent per jaar. Bron: Miljoenennota (2022)
Meer en kleinere huishoudens	In 2040 zijn er 9 miljoen huishoudens die vaker uit één persoon bestaan. In 2022 zijn dat nog 8,1 miljoen huishoudens. Er komen vooral meer eenpersoonshuishoudens bij, waarvan een groot deel alleenwonende ouderen. Na 2038 zal het aantal huishoudens minder sterk groeien. Bron: CBS (2021)
Meer inwoners in steden	In 2040 is het aantal inwoners vooral gegroeid in steden, niet in andere delen van het land. Scenario's verschillen, maar waarschijnlijk zal de bevolking krimpen in regio's in Limburg, Zeeland en Groningen. Bron: CPB/PBL (2015) toekomstverkenning welvaart en leefomgeving
Relatief kleinere beroepsbevolking	In 2040 werkt een relatief kleiner deel van de bevolking dan nu. Tussen 2000 en 2015 bestond de potentiële beroepsbevolking uit een vrij stabiel aantal van ongeveer 10 miljoen mensen. Hierna is deze gegroeid tot bijna 10,6 miljoen begin 2021 en naar verwachting neemt deze verder toe tot

2040

NEDERLAND

	<p>ruim 10,9 miljoen in 2025. Daarna, als de AOW-leeftijd minder snel opschuift, blijft de omvang van deze groep enige tijd vrij stabiel. In 2035 telt de potentiële beroepsbevolking bijna 11 miljoen mensen. Na 2040 neemt deze groep weer in omvang toe. Afgezet tegen de totale bevolking zal het deel van de totale bevolking dat werkt of actief werk zoekt licht dalen.</p> <p>Bron: CBS (2022)</p>
Hogere arbeidsproductiviteit	<p>Tot 2040 groeit de arbeidsproductiviteit met gemiddeld 1,4 tot 2,1 procent per jaar. In alle scenario's van het CPB en het PBL ligt de arbeidsproductiviteit in 2030 en 2050 boven het referentieniveau van 2013. In het lage scenario, met weinig impact van technologische ontwikkelingen, gaat het om een groei van gemiddeld 1,4 procent per jaar. In het hoge scenario om 2,1 procent per jaar.</p> <p>Bron: CPB (2015) en CPB/PBL (2015) Toekomstverkenning Welvaart en Leefomgeving</p>
Hogere arbeidsparticipatie	<p>In 2040 is de arbeidsparticipatie groter dan nu, doordat meer vrouwen en vooral meer ouderen werken. Het deel van de bevolking in de werkende leeftijd dat deelneemt aan de arbeidsmarkt neemt toe. Vooral vrouwen en ouderen gaan meer werken dan ze nu doen. Dit hangt sterk samen met de stijging van het hoogst behaalde opleidingsniveau van vrouwen en ouderen. Bij ouderen draagt bovendien de verdere stijging van de AOW-leeftijd bij aan een hogere participatiegraad.</p> <p>Bron: CPB (2019) Arbeidsparticipatie en gewerkte uren tot en met 2060</p>

1.3. Digitale revoluties en artificiële intelligentie

Korte omschrijving	Trend of prognose
Groeiende economie	<p>In 2040 is het Nederlandse nationaal inkomen gegroeid tot zo'n 1759 miljard. De Nederlandse economie groeit de komende 17 jaren minder hard dan voorheen. Een gemiddelde groei van tenminste 1 procent per jaar, is de verwachting. Rekenen we daarmee en met de inflatie, dan zal ons nationaal inkomen in 2040 ruim 1700 miljard euro bedragen. Dat is bijna tweemaal zoveel als in 2020.</p> <p>Bron: CPB (2023) Centraal Economisch Plan, raming maart 2023</p>
Minder ICT-veiligheidsincidenten	<p>Het aantal ICT-veiligheidsincidenten bij bedrijven neemt af. Tussen 2017 en 2021 is het aantal externe ICT-veiligheidsincidenten afgenomen omdat bedrijven zich hier beter tegen wapenen. Cijfers variëren naar bedrijfsgrootte.</p> <p>Bron: CBS (2021) Cybersecuritymonitor</p>
Meer digitale interstatelijke conflicten	<p>Conflicten tussen staten worden vaker (ook) digitaal uitgevochten. Staten voeren digitale aanvallen uit op andere staten om te spioneren of om (in een later stadium) te kunnen saboteren. Zo zijn er landen die op structurele basis proberen om zich digitaal toegang te verschaffen tot de vitale infrastructuur van onze bondgenoten, om daar voorbereidingshandelingen voor digitale verstoring of zelfs sabotage te treffen.</p> <p>Bron: NCTV (2022) Cybersecuritybeeld Nederland</p>

1.4. Geopolitiek en Europa

Korte omschrijving	Trend of prognose
Bevolkingsgroei vooral in Afrika	<p>In 2040 neemt alleen in Afrika de bevolking nog sterk toe. De bevolking in Azië groeit tussen nu en 2040 maar deze groei zal vanaf 2040 sterk afnemen. In Europa en de overige continenten is de top van de wereldbevolking al bereikt.</p> <p>Bron: United Nations, World Population Prospects 2022</p>
China en India economische grootmachten	<p>In 2040 vormen China en India een groter percentage van de wereldeconomie; de Verenigde Staten en EU een kleiner percentage. In 2019 namen China en India samen 20,2 procent van de wereldeconomie voor hun rekening en de EU en de Verenigde Staten 37,8 procent. In 2040</p>

2040

NEDERLAND

	<p>is dit respectievelijk 32 en 28,3 procent. Overigens daalt het gewicht van China na 2040, dat van India blijft groeien.</p> <p>Bron: Joint Research Center Europese Commissie (2021)</p>
Meer kans op klimaatconflict	<p>Extreem klimaat vergroot de kans op conflicten in de wereld. Klimaatverandering zal leiden tot meer schaarste van water, voedsel en grondstoffen en een toename van klimaatgerelateerde migratie. Dit kan sociale spanningen vergroten. Wanneer deze ontwikkeling samengaat met instabiel bestuur in een land, kunnen niet-staatelijke groeperingen de macht grijpen zoals via terrorisme of burgeroorlogen. Ook de kans op interstatelijk conflict neemt toe, zoals door conflict over schaars land.</p> <p>Bron: The Hague Centre for Strategic Studies (2022)</p>
Meer migranten in Nederland	<p>In 2040 is het aandeel van de Nederlandse bevolking met een migratieachtergrond hoger dan nu. Het CBS verwacht dat het aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond toeneemt van 24 procent in 2020 naar ongeveer 36 procent in 2050. Zowel de eerste als tweede generatie neemt in omvang toe. Als de migratie lager uitvalt dan het CBS verwacht, komt het aandeel van de bevolking met een migratieachtergrond in 2050 uit op 30 procent, bij hogere migratie op 40 procent. De diversiteit van de bevolking met een migratieachtergrond neemt toe. Op dit moment vormt de bevolking uit de 'klassieke' migratielanden (Indonesië, Suriname, de voormalige Nederlandse Antillen, Turkije en Marokko) 40 procent van de mensen met een migratieachtergrond. Dit neemt af tot een kwart. In 2050 vormen mensen uit EU-landen met 30 procent de grootste groep. Het aandeel mensen uit asiëlanden bedraagt op dit moment 15 procent. Dit neemt toe tot ongeveer 20 procent.</p> <p>Bron: NIDI/CBS (2020) Bevolking 2050 in beeld. Drukker, diverser, dubbelgrijs</p>

1.5. Sociale versplintering en onvrede

Korte omschrijving	Trend of prognose
Hoog vertrouwen in elkaar	<p>Het vertrouwen van mensen in elkaar is hoog. In 2022 vindt ruim 60 procent van de Nederlanders dat de meeste mensen over het algemeen te vertrouwen zijn. Dit percentage ligt sinds 2008 vrij stabiel rond de 60 procent.</p> <p>Bron: SCP (2023) Burgerperspectieven en CBS (2023)</p>

Minder vertrouwen in politiek	<p>Het vertrouwen van mensen in politici en de Tweede Kamer is sinds 2020 gedaald. Sinds 2012 was het vertrouwen dat mensen hebben in politici en de Tweede Kamer relatief constant. In 2022 bereikte het vertrouwen een dieptepunt. Ongeveer 24 procent van de Nederlanders heeft veel of tamelijk veel vertrouwen in politici. Voor de Tweede Kamer ligt dit percentage in 2022 op 30 procent. Uit SCP-onderzoek blijkt dat Nederlanders in vergelijking met de afgelopen vijftien jaar negatief oordelen over de toestand van het land en de politiek. Het meest negatief zijn mensen over het probleemoplossend vermogen van de overheid. In 2023 vindt meer dan de helft van de Nederlanders dat het de verkeerde kant opgaat met de samenleving.</p> <p>Bron: SCP (2023) Burgerperspectieven en CBS (2023)</p>
Hoge sociale mobiliteit	<p>De sociale mobiliteit in Nederland is hoog. De meeste mensen ontsijgen het armoederisico van hun ouders. Van de kinderen uit de laagste inkomensgroep in 1995 maakte 79 procent een sprong naar één van de vier hogere-inkomensgroepen in 2020. 15 procent van de armste kinderen behoort als volwassene tot de hoogste inkomensgroep. Ook het omgekeerde komt voor. Ongeveer 61 procent van de kinderen van de rijkste ouders zit als volwassene zelf in een lagere inkomensgroep. Mensen zitten dus niet 'vast' in hun eigen klasse, maar zullen gedurende hun leven meestal opklimmen of afdalen naar een andere inkomensgroep.</p> <p>Bron: Financieel Dagblad (17 maart 2023) en CBS (2023)</p>
Minder armoederisico	<p>Het percentage minderjarige kinderen met risico op armoede daalt. In 2014 groeide bijna 10 procent van de minderjarige kinderen op in een gezin met een laag inkomen. In 2020 was dit ongeveer 7 procent en in 2021 nog 6,6 procent. Het percentage minderjarige kinderen in een gezin dat langdurig – minstens vier jaar – moet rondkomen van een laag inkomen daalt sinds 2016. Armoede is geografisch ongelijk verdeeld over Nederland, waarbij met name in Amsterdam, Heerlen, Rotterdam en Delfzijl veel kinderen in armoede leven.</p> <p>Bron: Nederlands Jeugdinstituut (2023)</p>
Onderwijskwaliteit ondermaats	<p>Een aanzienlijk deel van de leerlingen op het vmbo, havo en vwo ontwikkelt onvoldoende basisvaardigheden voor rekenen en taal. Prestaties in de basisvaardigheden taal, rekenen en burgerschap lopen al jaren terug. Het risico dat Nederlandse leerlingen laaggeletterd en/of laaggecijferd van school gaan wordt steeds groter.</p> <p>Bron: Onderwijsinspectie, de staat van het onderwijs 2022</p>

1.6. Politieke onmacht en overheidsfalen

Korte omschrijving	Trend of prognose
Groeiende rijksbegroting	<p>De totale overheidsuitgaven nemen toe. De afgelopen 25 jaar is de volumegroei van het bbp ruim 60 procent geweest. De begroting van de rijksoverheid is harder gestegen: van 163 miljard euro in 1995 naar 400 miljard in 2021.</p> <p>Bron: CBS 2022 en Rijksoverheid</p>
Meer rijksambtenaren	<p>Het aantal beleidsambtenaren bij het Rijk neemt toe. Het aantal rijksambtenaren is tussen 2017 en 2021 met 18,5 procent toegenomen. Binnen deze groep nam het aantal beleidsambtenaren met 25,2 procent toe en het aantal ambtenaren in de uitvoering met 16,5 procent.</p> <p>Bron: BZK/ICTU (2022) Staat van de uitvoering, Jaarrapportage bedrijfsvoering Rijk 2014, Jaarrapportage bedrijfsvoering Rijk 2021</p>
Minder specialistische beleidsfuncties	<p>De overheid werft ambtenaren steeds minder op grond van hun specialistische kennis. De rijksoverheid stelt minder vaak inhoudelijke eisen bij het werven van personeel. In 2015 werd er bij 29 procent van de vacatures minimaal één inhoudelijke eis gesteld (exclusief juristen); in 2022 was dit bij 11 procent van de vacatures het geval.</p> <p>Bron: De Groene Amsterdammer (2023)</p>
Meer specifieke uitkeringen	<p>Sinds 2018 stijgt het aantal specifieke uitkeringen gekoppeld aan korte termijn doelen bij gemeenten. De rijksoverheid financiert decentrale overheden op verschillende manieren. Eén van die manieren is de 'specifieke uitkering'. Dit is een uitkering met een concreet doel, dat meestal op korte termijn moet worden behaald. Decentrale overheden kunnen geen eigen afweging maken over de besteding van deze middelen. Na een jarenlange daling van de specifieke uitkeringen zijn deze sinds 2018 sterk toegenomen, van 16 (8,0 miljard euro) tot 131 (13,5 miljard euro) in 2022.</p> <p>Bron: BZK (2021) Onderhoudsrapport specifieke uitkeringen</p>

2. Wendingen in opvattingen

Welke wendingen in opvattingen voorzien we voor de komende zeventien jaar? Valt hierover iets te zeggen? Zijn er veranderingen in onze maatschappelijke normvorming gaande die we samen expliciet kunnen maken? De denktank en de denkteams dachten over deze vragen na. Uit de rijke opbrengst heeft de denktank uiteindelijk zes wendingen gekozen, die van belang zijn voor de komende zeventien jaar.

Van nationaal beleid naar lokaal en Europees beleid

Deze verschuiving gaat over de schaal en het bestuurlijke niveau waarop we beleid maken. Voor veel onderwerpen, denk aan de energietransitie, de eiwittransitie, veiligheid of belastingheffing, wordt Europa steeds belangrijker. Ook in de komende jaren. Nationaal beleid wordt minder belangrijk, ook omdat lokaal en regionaal beleid aan importantie winnen. Lokaal doen wat lokaal kan, blijft ook de komende jaren een belangrijk uitgangspunt.

Van mondiale afhankelijkheid naar zelfvoorzienendheid

De steeds hechtere samenwerking op Europees niveau past in de omslag van globalisering met grote wederzijdse afhankelijkheden, naar meer internationaal protectionisme en meer zelfvoorzienendheid in Europa zelf. Deze omslag naar meer protectionisme en zelfvoorzienendheid heeft betrekking op een breed scala aan producten en diensten zoals voedsel, energie, technologie (microchips), defensie, medicatie en grondstoffen. Met oog op onze weerbaarheid en ons adaptatievermogen moet Europa hierin zelf kunnen voorzien, zo is de gedachte. De Oekraïne-crisis maakt deze omslag in het denken extra in het oog springend. Vertrouwen op hechte internationale samenwerking wordt nu gezien als enigszins naïef. De Europese Unie moet, als economische grootmacht, op eigen benen leren staan.

Van focus op economische groei naar focus op brede welvaart

Nederland is in materiële zin, rijker dan ooit. Tegelijkertijd merken we dat ons huidige consumptiepatroon een zware wissel trekt op de aarde. Dit blijft niet zonder gevolgen. Er is een omslag gaande in het waardenpatroon van mensen van materiële waarden naar post-materiële waarden, zo blijkt ook uit de European Value Survey. Jonge mensen kiezen in hun werk eerder voor betekenisgeving en fijne sociale relaties, dan voor een hogere beloning of een duurdere leaseauto. Bedrijven sturen niet meer alleen op financiële waarden en meer op bredere waarden, zoals duurzaamheid of andere maatschappelijke doelen. Overheden werken aan het verbreden van hun doelstellingen. Economische groei is niet langer de heilige graal. We stellen maatschappelijke doelen centraal, waarbij het gaat om brede welvaart.

Van terughoudend en afwachtend naar mondig en actief

Emancipatie en het belang hiervan heeft vele vormen. In bedrijven is het steeds vaker dat 'de werknemers aan zet' zijn. Dit raakt aan de behoefte aan 'autonomie' van mensen en aan de nieuwe, autonomie-ondersteunende manieren van aansturen die hierbij horen. Emancipatie gaat ook over

het groeiende maatschappelijk engagement van burgers en groepen jongeren in het bijzonder. Het gaat over de omslag van afwachtende burgers naar actieve en (systeem)kritische burgers en om de roep om mee te mogen beslissen (van top-down naar participatief).

Van slappe facilitator naar zorgzame roerganger

De denktank heeft veel gesproken over de veranderende rol van de overheid. Of het nu gaat om het thema wonen, de zorg, de energietransitie, of het onderwijs, overal klinkt de roep om 'regie', vanuit een 'zorgzame overheid'. Deze roep komt voort uit een breed gedragen wens een einde te maken aan de 'chaos van het huidige stuurloze systeem'. Het rijk moet in kunnen grijpen als de weerbaarheid van onze samenleving in het geding is. En zal dit de komende jaren ook weer vaker gaan doen. Dit is zowel een wens als een verwachting, meent de denktank.

Van geloof in de toekomst naar een hang naar het verleden

Een laatste wending die de denktankleden zien, is de opkomende nostalgie. Het gaat hier om een groeiende hang naar het verleden die hoort bij een vergrijzende samenleving. In 2040 is de vergrijzing op zijn piek. We moeten er rekening mee houden dat hierdoor onze mentaliteit verandert. Mensen zullen in 2040 behoudzuchtiger dan nu zijn, en wellicht ook angstiger en meer risico-avers. Deze verwachting past ook bij de trend dat we in toenemende mate geneigd zijn om zaken in termen van veiligheid te zien. Dit laatste is een brede trend, van de rubber tegels in de speeltuinen, tot het eerdergenoemde protectionisme in de internationale politiek.

Het project Denktank Nederland 2040: een toekomstbeeld, is een initiatief van de Vereniging van Nederlandse Gemeenten en De Argumentenfabriek.